23825.

ORIENTAL INSTITUTE, BARODA

Acc. No. 23825 Subject शांकरभाष्य

Name जैमिनीसूत्रभाष्य

Author वल्लभाचार्य:

Age - Extent Vols. 1-20 pgs. 180
Miss. 2, 3, 5-10.

Language Sanskrit Script Devanagari

Source Prof. G.H. Bhatt, Baroda Cost GfG

ORIENTAL INSTITUTE,
M. S. UNIVERSITY,
BARODA-(INDIA)

पूर्वमीमांसायां श्रीमत्सायणीयः

पूर्वमीमांसायां अनुमानपादः

मु. वि.

23825

Gift to Oriental Institute
(Manuscripts Section)
From :

श्रीलक्ष्मायनमः॥ ॥श्रीगोपीजनवल्लभायनमः॥ ॥नावार्थाःकर्मशेषास्तेभ्यःक्रियाःघनीयेतैष
यथोदिधीयते॥ ॥अथमेध्यायेह्यश्वोवेरोधर्मेधमाणमित्यक्रं।तत्रअथमेधारेचोदनालक्षणं
विध्यंशंपरित्यज्यशिष्टोधर्मःप्रमितिर्जनयतीतिच।तत्रार्थवादानांतदनावमाशंक्यप्रवर्त्तनाशेषत
मुक्तंमंत्राणांनिरर्थक्यंवेदाह्यादिवद्धर्मप्रमित्यप्रयोगोनास्तीतिन्यायेनाध्यायनानावेवेदत्वमपिसंति
ध्यंनवेदित्यर्थवत्तानिरूपितोब्राह्मणवद्धर्मघतोनिजनयिष्यंतीतिज्ञापयंहिधर्मेप्रमाणं
मंत्रब्राह्मणेयस्यप्रमाणमितिवाक्यात्।षष्ठीत्रेर्वेब्राह्मणंजनयतिषष्ठीत्रिस्थेमंत्रइति
।नापिस्मारकत्वंस्वतंत्रत्वात्।अप्रामाण्यप्रसंगाच्चप्रमितिरेवकर्मांगंनाप्रमितिः।विध्यांक

ख्यानार्थं मिति नामसंज्ञापरार्थत्वज्ञापिका च्चतः स्वातंत्र्यानावान्तेभ्यो अर्मः घ्रमीयतइत्यर्थः॥ घ्र
ज्ञतोपयोगमाह। तस्मात्स्मिरार्थत्वात्तेभ्यो नामपदेभ्यः परा कांज्ञा न विद्यते। तच्छ्रवणानंतरंच
रुषा कांज्ञा नजवति। यथा पचतीत्यक्तेकइत्याकांज्ञा नतथा षष्ठइत्यक्तेनापि पाकइत्युक्तेनि
ष्पादनार्थं दिपुरुषोऽपेक्ष्यते तेषामर्थस्फुरत्वप्रयोगकालेसिद्धः लक्षणार्थत्वं निरूपितम्
मितिचतः प्रयोजनकालेकथितं। तस्मात्पुरुषापेक्षानावात्पुरुषार्थाभिमानितेभ्यः घतीयतइ
ति॥ ॥येषांतूत्पत्तावर्थेस्वेप्रयोगोनविद्यतेतान्यारब्धानितस्मात्तेभ्यः घतीयेत। अनित्वात्प्र
योगस्य॥॥॥ सर्ववदत्रापीतिपक्षंवारयतिइष्टः॥येषांशश्वानामर्थेत्पत्तनंतरंग्रर्थेप्रयोगो

नविद्यतेऽन्यर्थंपदस्यप्रयोगोनविद्यतेयाऽन्ययंसदर्थतिउत्पत्तिसमयोगोनात्रनिषिध्यते।ते
षामाख्यातइतियैधर्मंश्रख्यायतइतितापनार्थंतस्मादविद्यमानार्थत्वात्स्वनिष्पत्यर्थंपु
रुषोकांङ्क्षायाविद्यमानत्वात्तेभ्यःपदेभ्योधर्मःप्रतीयेत।किंचाऽश्रितत्वात्प्रयोग स्यप्रयो।
गोहिपुरुषाश्रितोनवतिपुरुषप्रयत्नव्यतिरेकेणधर्मोनिष्पद्यते।श्रारव्यातार्थश्चनाव
नापुरुषधर्मःश्रतःस्वनिष्पत्त्यर्थंपुनःप्रयोगार्थंचपुरुषोऽपेक्ष्यतइतिपुरुषार्थोधर्मइत्यु
प्रतीयतइत्यर्थःपुरुषेणाप्यर्थतेसफलःपुरुषस्यार्थ्यतइतिपुरुषार्थोधर्मस्तस्मादारख्या
तेभ्यएवधर्मः॥जिज्ञासेविशेषमाह॥ ॥चोदनापुनरारंभ॥ ॥चोदनाप्रवर्तकंवाक्यं।तद्धर्मलक्ष

या। याम्या। शंसंतिसपर्याह्नियाज्ञाग्निः स्रुक्वंतीनिमनोग्रहेऽग्निपविष्टवतीस्रुक्वंतीनिधाय स्रुचेत
त्रयाम्यूषिकास्रुक्कादीन्यपितत्रतंविनियुञ्जंते।तस्मादर्थमविचार्ययत्रविनियोगस्रुत्रापकर्षणा
वात्।संस्कारत्वेसिद्धेतत्सामान्यादन्यत्रापिनविष्यतीत्यर्थः।नचवक्तव्यंतेषामर्थवत्त्वेनास्तिविध
मानोवाप्रजेनोयेयुञ्जतेनमेवार्थमविचार्यविधीयंतइतिवाच्यं।अर्थवतामेवविधानादित्याह॥ ॥इ
दमपितेषांसर्वेषामर्थवत्त्वास्तिसूषकाश्चमंडूकादयः।तत्रस्रुक्रेवाच्यात्रान्नीमंडूकोपयोगः॥रा
जसूयेवैश्यागंउपशयेसूषकुम्पतत्रस्रुक्कानांतत्रयागेउपयोगः स्पष्टः॥सर्वेषांचवाचः स्तोमेवि
नियोगउच्यते।सर्वाऋचःसर्वाणियजूंषिसर्वाणिसामानिवाचःस्तोमेपारिप्लवंशंसंति।तथा

तान्ये

यैऽ

जैनो

स्तो

ती

स्वने

अथोस्याश्विशस्यमानेस्तुत्यैनाधिः स्यादपिसर्वाहारात्यर्थारतुब्र्याद्इति।तस्मादुत्कर्षेप्यस्मा
र्थवन्नावर्तनइति।उत्कर्षन्यायात्वप्रधानकर्मणीवक्तव्ये।अतःसर्वत्रोत्कर्षान्नावाक्वचिदुत्क
र्षनिदोषः॥ ॥अपिवाश्रुतिसंयोगात्वकरणेस्तोत्रशंसनीतिक्रियोत्पत्तिंविदध्याताम्॥२५
॥अपिवाप्रधानकर्मणीस्तोत्रशस्त्रेस्यातांतत्रदेवताःश्रुतिसंयोगात्।श्रुतिर्हिवेदभागेषुसं
योगोवर्त्ततेकवतीषुरुक्वतेशिपिविष्टवतीषुरुक्वतेशिपिविष्टवतीषुरुक्वतइति।नहिकश्चि
च्छिपिविष्टशब्दोवास्कताबुपयुञ्जते।अतःस्वप्रकरणेस्तोत्रशंसनीतिवाक्येप्रधानक्रियोत्पत्ति
मेवविदध्याताम्।संस्कारकर्मत्वेनानयोःप्रकरणित्वं।प्रधानत्वेनाहृश्यमेवकर्मफलायेतिसर्व

सुस्यं। हेत्वंतरमाह॥ ॥ज्ञष्टस्थक्काद्य॥ ॥ज्ञष्टेनैवस्तोत्राणांष्टथाक्रमंनेदोऽवगम्यते। द्वादशाग्निष्टोमेपंचदशोक्थ्यश्चत्यादिरूपनिर्वि काश्चतंतावउनयथाद्वादशाहिंसंख्याव्याहत्येनउक्थ्य एवसवनत्रयेथाप्यावर्त्तनइतिदेवताश्चनोपिनसंख्यानियमः। अतःसंख्यासार्थकत्वायषधानकर्मणीएवेत्यंगीकर्त्तव्यं॥ ॥अनर्थकंचतद्वचनम्॥ ॥अग्निष्टुतिश्रूयतेज्ञाग्नेयामहानवंतीति। नत्रषुनरुच्यतेराग्नेयीषुरुक्तवतेआग्नेयीषुचसंतीतिइदंवचनमतर्थकंस्यात्। न्यायेनसर्वाभासावितरनिषेधार्थमिदंवचनं। देवताशेषत्वेतरत्रप्राप्नोति। अग्निष्टुत्सदेनैवदेवतांतरनिषेधात्तद्वैयर्थ्यंदुरुक्तिः॥ तस्मात्तत्राग्नेयार्थकत्वायषधानकर्मणीएव

स्त्वे

पिया

त्रमः श्रार्थः प्रतीयते। यदि स्कृतिरेव प्रतीयते तदास्तोत्रशस्त्रयोर्भेदो न स्यात्। स्तुत्यप्रस्तोत्रम
न्यप्रशस्त्रमिति शिष्टैरेवावगम्यते॥ ॥तस्मात्स्तोत्राच्छस्त्रमन्यत्॥ ॥अर्थश्चौभयोः॥ ॥हवि
र्वहमानस्य पवित्रार्थत्वेऽङ्गत्वस्य तद्दोषयोगिः कालविप्रकर्षश्चतस्मादपि प्रधानक
र्मणि॥ ॥अधिधानंचकर्मवत्॥ ॥प्रधानकर्मवदेवानिधानंभवति। यथाप्रदर्शयंदृष्ट्वा
तिनथैवप्रउगंशंसतिकेवलंशंसति। द्वितीयाश्रुतिरत्रप्रधानत्वमाह। तस्मादपि प्रधा
नकर्मफलानिहन्ति श्वःफलेननिहन्ति। समासिश्च श्रूयते। इदंप्रधानस्यैवैनवतिस्कृतस्य
स्कृतमसिशास्त्रस्यशास्त्रमसीत्युमंत्रणमंत्रो श्रूयेते। नचार्थवादोयंशास्त्रेयतिंडुर्दो

इत्यारभ्यसोमयागस्यसार्थकत्वायरुक्तत्वाच्चयोर्दोहनत्वेनेमोमंत्रौनिरूपितो॰ऽतःघक्षानो॥
पकारकत्वाच्चैक्षानुकर्मणीएवेतिसिद्धं॥ ॥विमंत्रयोरैकाथ्यमैकज्ञाक्ष्यानां॥ ॥इदंसमाप्तं॥ ॥
येतेननानशंतिनदधंतितस्करोनैनान्नमित्रोमथिराद्धर्षतिदेवाँश्चयानियजतेदक्षतिच
योगित्रानिःसचतेगोपतिःसहेतिमंत्रस्यगाःददातिन्नतुबंधादिषुचयजतेतस्माद्गाः व्य॰
र्थंननशंतिनस्करोपिस्वार्थंनस्थापयतिनष्टाःपर्यः॥सगोपतिस्त्रानिःसहसूचतेसंचितःपुष्टीनवतिज्योतिष्मान्सूर्यश्चसादिकिर
णान्सर्वेभ्योददातिमधुधारारूपोऽन्नंवान्पापयतिन्नतोयजतेऽतःसर्वदाअक्षीणःघ॰

ORIENTAL INSTITUTE
M. S. UNIVERSITY
BARODA (INDIA)

कारशते॥ ॥अत्रचयतेजेदत्तीसुदादरणेपम्॥ ॥अत्रसंदेहःयथाहादशशतंददातिअत्रवं
ध्यामालनेतेतिविधायकंतथाअत्रत्पेअपियजनेददातीतिविधायकेउतनेतिकितावत्सं।
विधायकेइतितत्रादविधिमंत्रयोरेकार्थ्यंघवर्त्तकत्वंतत्रहेतुरेकशब्दात्एकएवशब्दो
उनयत्रानेदिसएवैकत्रघवर्त्तकोपरत्रनेतिवक्तुशक्यतेतस्माडुनयत्रविधायकौ॥ ॥अपि
वाघयोगसामर्थ्यंमंत्रोनिधानवाचीस्यात्॥ ॥अविवेतिपक्षंव्यावर्त्तयति।मंत्रोनिधानवा
चीकेवलंधर्मघमितिनेवजनयतिनविधायकः।तत्रहेतुःघयोगसामर्थ्यात्।मंत्रस्यघयोगे
समर्थःघयोगःघदृत्तस्यव्यापारनिश्चयः॥विधिरूपघवर्त्तकःदृष्टक्षिद्धःतेनेवघदृत्तत्वावत्तति।

न्म्

त्तिसमये घवर्त्तकत्वंव्यर्थं।किंतुप्रमितिमेवजनयति।विद्ययाक्रियादितिन्यायात्।तस्मान्मंत्रोनविधा
यकः॥ ॥तद्बोदकेषुमंत्राख्या॥१२॥ननुमंत्रब्राह्मणयोर्विभागएवनज्ञायते।वेदत्वस्यतुल्यत्वात्।
अतःसर्वाधिकरणविचारेनयुक्तइत्याशंक्यमंत्रस्यलक्षणमाह।तद्बोदकामंत्रायस्योच्चार
णस्योद्धिष्टानेसएवविधिरेवप्रेरकोयस्मात्यद्यप्यध्ययनविधिनासर्वमेवप्रेरितंतथाप्यायश्चि
त्तादौनथापिकर्मविधिनाऽनुष्ठानंबोध्यतेविधिमंत्रस्यकर्मसाधनत्वेनबोध्यतेइत्यर्थेपिकर्मणि।
तदनुवादकत्वात्तद्बोदकर्मैवाअतःकर्मणियागदोषःसाधनभूतःशब्दःसमंत्रःकर्मकरणःश्रु
तिमंत्रइत्युक्तंभवति॥ ॥शेषेब्राह्मणशब्दः॥१३॥मंत्रलक्षणंनिरूप्यब्राह्मणलक्षणमाह।मंत्रेष्वितु

तथा

तिरिक्तोवेदोब्राह्मणमिति। अनेनवेदेनागद्यमित्युक्तं। अर्थवादानामपिब्राह्मणत्वमेव॥
॥ ॥ अनाम्नातेषमंत्रत्वमाम्नातेषुहिविनाग॥ ॥ अवरोहनामधेयानांमंत्रत्वमस्मुतने तादि
तिविचारः॥ किंनावत्त्वासंतद्योहकस्मद्वावालंत्वमितिआसेऽनिधीयते। अनाम्नाताएतेमं
त्राः॥ आस्थानत्वेसतितद्योदकेषुमंत्रास्वा॥ तथात्वेसत्येवशेषेब्राह्मणशब्दःतदाद्॥ आ
म्नातेषुविनागोहिविधः॥ अन्यथाजौकिकवाक्यानांसंकल्पस्यचतथात्वंस्यात्॥ तस्मात्त्व
वरोहीनांनमंत्रत्वंतथानब्राह्मणत्वंकेचनार्थवसिध्यामंत्रत्वमाहुः॥ तत्प्रकरणानेदेन॥ राम
स्थितयोःशक्त्सामयोरेवसंतवतितद्वन्नशरूपयतुः शाखांतरेपिवाजसनेयिकेब्राह्मणे १३

ब्राह्मणम्। वसंतायकपिंजलानालभेतेतिनमंत्रो। अमंत्रयोरपितत्रप्रत्येपस्मिंपथपाठाय
यनुष्ठार्थंमंत्रब्राह्मणयोर्वेदस्त्रिगुणंयत्रप्रथतइतितस्मात्तत्रोक्तमेवज्ञाणंयुक्तं॥ ॥
तेषामृग्पत्रार्थवशेनपादव्यवस्था॥ ॥ज्ञचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामिनि।
तेषांत्रिविधानांमंत्राणांमध्येज्ञगेषायत्रार्थवशेनपादव्यवस्था। अर्थत्रोचकपदानुरोधे
नादिपादव्यवस्था। नतुतंत्रंहोनुरोधेनमणादिपादव्यवस्था अनुवादएवायंलौकिकानां
वेदलाभावाद्वाक्यमेदप्रसंगाच्च। तस्मादर्थनिरूपकपदानुरोधेनापादव्यवस्थाज्ञेया॥ ॥
गीतिषुसामाख्या॥ ॥ज्ञगितमनुवर्त्तते। ज्ञज्ञुयदानंतनज्ञाम॥ सात्रज्ञातसाज्ञामवर्णका

रेणानिर्व्यक्तः शब्दःस्वलोकेगीतिपदानिधेयोनवतीतिगीतिष्वसामाख्येत्यंकं। नत्वस्य
वेदत्वेकोहेतुः धर्मप्रतिपादनमितिब्रूमः। ननुसंकेतानावाक्यंधर्मप्रतिपादकत्वं। आधार
श्चैवसोर्थःप्रतिपाद्यतइतिप्रयोननानावश्यं। नह्यन्यश्चामनागःसमायातिसोऽनि
र्व्यक्तरसन्तापनार्थः। कथमस्यमूलभूतोरसइतिभवतिजिज्ञासा। अनेनमूलपुरुषो
यस्योपिन्तोनवतियस्यांशायज्ञाः। अतएवसामानियोवेदस्तंवमिति। अपोनरुक्त्या।
उतनःशब्दाश्चर्गर्थमूलबोधकत्वेन। तस्मात्शुष्टुकंगीतिषुसामाख्येति। ये स्तेयजुः
शब्दाःऋक्सामातिस्तोमंत्रोयजुः। ननुधकत्वर्थत्रारारहितोमंत्रोयजुरितिउ

ORIE INSTI
M. S IVERS
BARODA (IND

तोनोक्तं। चतुष्टयेऽर्थभेदात्। सत्यं मंत्रभागेपि यजुः प्रयोगोस्ति। एतदैयजुस्त्वयीविद्यावतीतिवत्
आम्नायिकेऽर्थसंचामिमीतेपंचत्वेयजुषामिमीतइति। अतोविशेषविवक्षातावेपियथायजुः
मदप्रयोगोनवति। तदर्थशेषेयजुःशब्दइतिमंत्राणांनेदत्रयमिच्छंतापयंति। तेनाक्षरविधाने मेव
पियजुषेतियथानवति। पंचनिरुक्तवतीयमितितस्मात्सुष्टुक्शेषेयजुःशब्दइतिनिगदोवाच
चतुर्थस्मादर्थविशेषात्तेविधाएवमंत्राइत्यृक्। निगदानांचिंतनार्थाभावाच्चतुर्योनिरोस्वित्यात्॥ ॥
निगदोवाचतुर्थस्मात्॥ ॥वाशब्दःसर्वनियमनिराकरणार्थः। चतुर्थरूपमितिनचदेचतुर्थ।
र्मविशेषात्। उच्चैश्चक्लामन्यांक्रियतउपांशुर्यजुर्वेदेनोच्चैर्निगदेनेतिपदमवस्थायागीसुपां

शुधर्मेभ्योतिरिक्तोनिगदधर्मइतिधर्मिनेदकोनवति।निविदांत्वनास्नातत्वान्नशंका।
तस्माद्बउथोनिगद॥ ॥नैवदपदेशाच॥५॥निगदइतिनिन्नोव्यपदेशः॥नापियजुःपा
र्यायः॥यजुर्मन्त्रेनिगदशब्दोगानेनावाविशेषवाचकत्वेशमाणाभावः॥शेषत्वमशब्दयोजक
मित्यनिश्चायः॥तस्मादपिनिगदोनिन्नः॥यजूंषिवातद्रूपत्वात्॥निगदायजूंष्येवतत्रहेतुः॥
तद्रूपत्वात्शेषरूपत्वात्॥नद्यतिरिक्तत्वंधर्मोनिनात्रि॥तस्मादयजूंष्येवचनाद्धर्मविशेषः॥ननूक्त
मसिद्धंयजूंषांनिदकोधर्मविशेषइतिसत्रकारांतरेणाप्यपपद्यतइत्याह॥वचनात्॥कै
षांचिद्यजूषांनिगदशब्दवाच्यानामुद्गीथमंत्रइतिरिक्तानामुपांशुत्वं॥एतावतापिधर्मोमिद्वे

नेदकल्पनापांगौरवंतस्माद्धर्मविशेषान्लचउर्थत्वं॥ अथवाघिवचनादप्रत्ययेष्टमर्थादप्रत्ययो
ष्टंनद्यामुतश्चत्यामुतेतादिकमुपांशुत्वेसार्थकत्वंनचति।परश्चतीतिजननकत्वात्घायिकमेतत्
॥उपसंक्रमुतदनावादतस्माद्वचनमेवनियामकंस्वाभाविकीवाचत्रयंधर्मः॥कर्मउपधानमतस्त
दनुरोधेनऋचामप्यांशुत्वमितिसुष्ठुक्तमर्थावेति॥ ॥गुणोर्थवादेशः॥ ॥निगदव्याख्या
रिक्तोवादेशोगुणार्थः॥नितरांगदतेव्यक्तंकेष्टंगुणार्थः॥ननुचनिर्गुणंकथनंव्यर्थंअतो
द्वयंनेदकमस्त्रीवेयर्थीनापयवसानावशिष्टोर्थोविधानाद्गुणस्तत्रतोनित्यत्वंयदि
नदासर्ववे॥ ॥लक्षणात्गुणोनेदकएवास्तितिचेन्नैवं॥ ॥कर्मणउपांशुत्वेतदनावात्त्र

तोगुणकथनएवपर्यवसानंचयाएणा॥यत्रापिऋक्सामयोरुपांशुत्वंतत्रापिनिगदउद्धेरि
तिनस्माद्गुणार्थएवव्यपदेशादि॥ ॥सर्वेषामितिचेन्॥ ॥निगदश्शब्दयोगेनोवैष्णवगुणवद्वा
चकोनवतितदाऋक्सामयोरपिवाचकोनवत्वित्यादा सर्वेषांऋक्सामनिगदश्शब्दो
ऽयमितिचेन्नसऽतिसर्वःपक्षः॥ ॥नव्यपदेशात्॥ ॥नाऽन्यत्रऋक्सामऽतिनिन्नएव
व्यपदेशोऽस्तिनेनबलवताऽबलोबाध्यतऽत्यर्थः॥ऽपादवद्वश्चनिगदः॥ऽतोनपर्यायत्वं
ऽयमेवचनेटकः॥यजुषांतुतद्भावात्॥गुणस्त्वन्यथासिद्धऽतियजुर्विशेषएवनिगदेप
॥ ॥ऽथैकत्वादेकंवाक्यंसाकांक्षंचेद्विनास्यात्॥ ॥संश्लिष्टपादाद्वातुसंदेहः॥एकोमंत्रःक्रि

M. UNIVER. BARODA-(INDI.

यानिति। यद्यपि विनियोगब्राह्मणेनोत्तरदिनाङ्गत्वं वसानमिति निश्चीयते तथापि सर्वेत्तरानुष्ठे
यत्वेषु ब्राह्मणेनिर्णयाभावान्निर्णयोवक्तुमुचित इतिमाह। अथैककर्तृकंवाक्यमिति। एकार्थ
त्वनियामकमेकंवाक्यं। अर्थस्त्वनिराकांक्षः स्वयंदेरुत्थित एव। अन्यथात्रपर्यवसा
नमेवस्यात्। उक्तापिताकांक्षायाः सर्वत्रवक्तुशक्यत्वात्। तत्रकेचनानुष्ठागाः क्रियारहि
साकांक्षाएव। तेषांसंश्लिष्टपाठात्। आकांक्षानावेपिक्रियापर्यंतमेकंतेवायथादेवस्यत्वे
ति। पश्चात्क्रियासर्वैः सर्वपदैरेवउच्यंतिनमेहिका। सन्नूर्त्तनुनिरित्यादौवसवोरुद्राआदि
त्याविश्वेदेवाइतिपंचपंचकानमूतार्थरूपाइतिपंचमंत्राः अतः क्रियावदेवतादिर्वायएवग्रा

धान्यमवजंबतेसएवार्थश्शब्दवाच्यः।केचनमंत्राश्चादावेचानुषंगयुक्ताः यथाश्राददृश्
त्यादिः।सदहितोविश्वसामेत्यादयोनेच्छानुषंगयुक्ताः।केचिदुनयत्रसन्नित्यादयः॥तस्मा
देकार्थप्रतिपादकमेकंवाक्यं।ननुयत्रैकार्थतासंदिग्धंतत्रकागतिःयथाऽग्नेषेत्वेति।
क्रियात्वार्थिकीरषेलोर्जेत्वेत्यादेतिवाक्यमेंचसंदिग्धं।अतःसूत्रेप्रत्येकमपिविनियो
गवाक्यःसमुदायेनापि।नयाचोत्तरस्यादिनेतित्यायेनैकएवमंत्रोस्तुनथासतीषेत्वोपवीर
सीत्यादावूर्जेत्वेत्यापागछेदतोनियामकमाहसाकांक्षंचेद्विनागेस्यात्एकदेशःकथने
यत्रसाकांक्षतातत्रैवसंबंधिकं।अन्यथाहयंनिर्मलं।इषेत्वेत्येकंऊर्जेत्वेत्यपरं।समु

ORIENTAL INSTITUTE,
M. S. UNIVERSITY,
BARODA-(INDIA)

um 4 कः अहं त्वा दीक्षया दीक्षयामीत्यंतः किं तावत्साङ्गं पृथिवी दीक्षेत्येतानवानेवैको मंत्रः

नी

त्रायविनियोगेसंत्रद्वयस्योपयोगोबोध्यः॥तस्माद्भावनाएकार्थप्रतिपादनं।तस्मेकंवाक्यं
॥ ॥सप्तमेनुवाकमेदःस्यात्॥ ॥ ॥पृथिवीदीक्षेत्यादिमंत्रेषुसंदेहः॥ अत्रसर्वेषामेकार्थविनि
योगः॥केचिन्निर्दीक्षांजपतीकिमयमनुवाकःसर्वेप्येकोमंत्रउतानेक॥अनेकत्वेपिकिंपृ
थिवीदीक्षेत्येतानवानेवैकोमंत्रः॥एकार्थप्रतिपादकत्वान्निराकांक्षत्वाच्चदीक्षयामीत्यंतेनु
तयात्वेत्यनुषंगोजवेत्।तथाचप्रतिमंत्रंनावर्त्तेन॥आदावंते॥ ॥आयंतयोर्वाक्यानुषंगव
चनात्॥तस्मात्प्रतिवाक्यंमंत्रइतिप्राप्तउच्यते।यावतासूमंरूपंनवतिसएकोमंत्रः॥च
त्वारःपदार्थाःसर्वत्रनिरूप्यंते।पृथिवीहीक्षतयाग्निर्दीक्षाहीक्षितःयथाग्निर्दीक्षा

दी
कमस्तु

यादीक्षितः।तयात्वादीक्षयाऽदीक्षयामीति।एवमुत्तरत्रापीति।चतुस्समभिव्याहृतमेव
वसानेनैवनिराकांक्षत्वाद्वैकंवाक्यंतदिसर्वमेकैवैश्वरूष्टिवीत्वादीक्षमाणमित्यंतंत
त्राद्यासाम्येऽवाक्यभेदःस्यात्॥अनुषंगवस्समतापिवाक्यभेदिका।तत्संदिग्धेऽन्यत्रैक
त्वेविनागेसाकांक्षत्वंसमतायेतिहेत्वंशयमुक्तं॥॥अनुषंगोवाक्यपरिसमाप्ति
स्सर्वेष्वुल्ययोगित्वात्॥॥अनुषंगेषुविचारः।क्रियते।किंवाक्यांतरंप्रधानंवाक्यशे
षोवा।तत्रानुषंगोवाक्यांतरंप्रधानवाक्यवदिति प्राप्तउच्यते।अनुषंगोवाक्यांपरिस
माप्तिः॥वाक्यस्यपरिसमाप्तिर्येनतदनावेऽपरिसमाप्तमेववाक्यंयोतेऽन्यत्रेयाग्नेयेत्योय

राम
१९

Line 2 षडुर्विधार्थप्रतिपादकत्वेन समत्वं ते च स्वस्वपतो भिन्न इति वाक्यभेदः स्यात् Line 3
Line 6 यद्यपि शेषास्तद्यपि यत्र पठितास्तत्रैव शेषास्तत्सकाशादेवांगं सर्वेषां वा Line 6

सदमंत्राः शारवानेदेनतनूर्वर्षिष्ठोवादिश्रनुषंगे॥ ॥नेश्रादोश्रपपत्ते॥ ॥सत्रपक्षेनेतस्ये
वेतिचामेउच्यते। सर्वेषुमंत्रेषुश्रनुषंगोवाक्यपरिसमाप्तिःतत्रहेतुःतुल्योगित्वात्। तु
ल्यएवयोगःसंबंधश्राकांक्षायेषुयत्रयश्रनैरपेक्षयेणतिष्ठतेतत्रासर्वेषामितरे
विशेषः॥ श्रनुषंगोपिमंत्रनेदेनियामकः॥ तस्मादनुषंगःसर्वेषां॥ ॥व्यवायान्नानुषर्ज्यते ॥ ॥
॥संतेघ्राणोघ्रायुनागच्छतां। संयज्ञैरंगानि। संयज्ञपतिराशिषेतिमंत्रत्रयंशिरसिश्रंगो॥
घ्रलयोश्रोष्णंचक्रमेणाधारोषाणांजननेन। विनियुक्तंतत्रगच्छतीमितिक्रियापेक्षासर्वेषा
मस्तितथापिद्वितीयेमंत्रेयथाक्रतमर्थोपयोगिननपवतीतिगच्छतामितिवक्तव्यं।तन्न॥

ORIENTAL INSTITUTE
M. S. UNIVERSITY
BARODA-(INDIA)

क्यानवचनताद्दोषियतनइतिनिषेधादतोद्वितीयस्यावानेवमंत्रः॥ तृतीयेसंदेहः॥ गछतामि
त्यनुषज्यतेनेतिकिंतावत्पाप्तं॥ अनुषज्यतेकांक्षायाविद्यमानत्वाद्दानादर्थेविधासे॥उच्यते य
वान्नानुषज्यतेयत्रानुषंगस्यप्रमाप्येवायोजयितव्यतेनप्रतिबद्धोग्नेनगछतिन्यायाच्चा
ग्निर्नूतानामधिपतिःसमावित्यत्रसइतिलिंगवचनेयत्रनसंगछतः॥ तत्रमंत्रपादेष्टव्य
गरूपनुषगः॥ तन्मानवतेमवंत्विति॥ अतोपिज्ञायतेनेदंपदमुत्तरत्रानुषज्यतइतितस्माद्य
त्रव्यवायोनवायुक्तावयवपाठस्तत्रानुषज्यतइतिसिद्धम्॥ ॥श्री॥ ॥इतिश्रीजैमिनी राम
यसूत्रनाषेश्रीवत्सनाचार्यविरचितेद्वितीयस्याध्यायस्यप्रथमःपादःसमाप्तः॥ ॥श्री २०